

FRIED ISTVÁN

Ján Kollár magyar környezetben

A könyvtárnyi Kollár-szakirodalom bőségesen foglalkozik életrajzi tényezőkkel, a szláv irodalmi kölcsönösség magyarázatával és utóéletével; nem kevés teret szentel a „Nemzeti” értelmezésének Kollár életművében, olykor túlzott tapintattal kezeli szerzőnk polémiáját a szlovák irodalmi nyelv problémakörében turek ellen (amely - serre talán nem eléggé mutatott rá a kutatás - egyszerre teológiai, művelődési programot meghatározó, valamint esztétikai felfogást tartalmazó vita a romantikus nemzedékkel), és természetesen kerül szóba Kollár és a magyar politika viszonya. Csakhogy a legritkább esetben vette és veszi a kutatás tekintetbe a *magyar* nyelvű forrásokat, továbbá egyrészt azt, miképpen reagált nemcsak a magyar *politikai élet*, hanem a magyar kulturális világ Kollár műveire; miféle lehetőségei voltak Kollárnak arra, hogy az őt ért támadásokra *magyar* folyóiratokban válaszoljon; és egyáltalában: a magyar közvélemény mit tudott Kollárról, miféle (hírlapi) cikkek jelentek meg Kollár tevékenységét ismertető. Szintén csak uralások olvashatók azzal kapcsolatban, hogy Kollár tevékenysége része-e és mennyiben része Magyarországnak (Pest-Buda) kulturális-politikai életének, miképpen illeszkedik bele költészete a kelet-közép-európai régió és azon belül Magyarország irodalmába; találhatók-e párhuzamok magyar kortársainak és más, a régióba tartozó költőknek esztétikai-poétikai törekvései között.¹ Kevés, sajnálni valóan kevés értekezés elemzi alaposabban Kollár esztétikai nézeteinek fejlődését; etika, nemzeti elkötelezettség és esztétikum viszonyát például a szonettjeit ciklussá szervező, majd lírai eposzá alakító költő esztétikai nézeteit emlegetve; illetőleg azt a nyilvánvaló tény, hogy az esztétikai-poétikai célkitűzésekkel szonetteket alkotó Kollár miképpen rendeli alá a bővülő változatok során nemzetpolitikai-didaktikus céljainak *Slávy dceráját*. S mindez miképpen függ össze epikára vonatkozó álláspontja alakulásával.

Közismert, hogy Kollár három évtizedet töltött el lelkészként Pest-Budán éppen abban az időszakban, amikor lejátszódott a két kisváros fővárossá fejlődésének folyamata,² egyben ez a korszak a magyar nemzeti-kulturális mozgalmak intézményesedését is eredményezi: megalakul - kezdetben nyelvművelő céllal - a Magyar Tudományos Akadémia, majd hazafias írói egyesületként a Kisfaludy Társaság; a politikai mozgalmak roppant nagy tétje Magyarország jogállása a Habsburg Monarchián belül, napirendre kerül a nemzeti szuverenitás kérdésének újragondolása, és a nemzet meg a nemzethez tartozás ismerve mindinkább a korszerűnek minősített, európai mércével mérhető kategóriák szerint értékelődnek át. Mindezzel nem ellentétes, hogy Pest-Buda nem kizárólag a magyar nemzeti mozgalom központja, hanem például itt alapítanak hazafias-kulturális egyesületet a szerbek (*Matica srpska*), akik több újságot is kiadhatnak anyanyelvükön; itt szervezik meg a vallási megosztottságon felülemelkedve irodalmi-kulturális egyesülésüket a szlovákok; de tudunk újjörög, román, német nyelvű kezdeményezésekről is. Tegyük gyorsan hozzá: bár a könyvkiadók műhelyéből egyre kevesebb latin és egyre több magyar nyelvű könyv kerül ki, nem szűnik meg itt a szlovák, a szerb, a horvát, a német és a román nyelvű könyvek publikálása sem. S a szerveződő magyar irodalomtudomány sem feledkezik meg világirodalmi kitekintései során a lengyel, a cseh, a szerb, az orosz irodalom újdonságairól, törekvéseiről. A pest-budai német nyelvű rajtó nem csupán a magyar és a német nyelvű szellemi világ között közvetít, hanem a magyar és a szláv nyelvű kultúrák kölcsönös informálisát is vállalja a térségben szinte minden értelmiségi által beszélt-olvasott nyelven, a németen.³

Amikor Kollár pesti éveiről beszélünk, ezt a több nyelvű és több kultúrájú környezetet is tudomásul kell vennünk, mint amely nélkül a Kollár-életmű aligha értelmezhető. S ha a kutatás elsősorban Kollárnak a magyar szellemi-kulturális élet képviselőivel folytatott

politikai-nemzeti vitáit emelte is ki, akkor ez csak azt mutatja, hogy a kutatók megelégedtek azokkal a látványos és olykor propaganda jellegű megnyilatkozásokkal, amelyek magától Kollártól származtak, és amelyek Kollár pesti önmagára utaltságát, magányosságát és nehéz helyzetét sugallták -elfedve, sőt elrejtve azt a kapcsolatrendszer, amelynek Kollár része volt. S itt nemcsak az evangélikus egyházon belüli viszonyokra⁴ gondolok (tudniillik arra, hogy bár Kollár önálló szlovák egyházközség kialakításán fáradozott, természetesen túlnyomórészt német nyelven végezte el a szolgálatokat, minthogy a pesti evangélikusok többsége német ajkú volt), hanem mindenekelőtt arra, hogy Kollár igényt tartott a közszereplésre, a német és magyar nyelvű hírlapi megjelenésre. Törekvéseit, szándékait több ízben magyarázta, nem csik akkor szólalt meg, ha támadták. Gondot fordított arra, hogy a német és a magyar nyelvű pest-budai sajtó helyesen minősítse vállalkozásait. Ennek érdekében ki kellett alakítania a megfelelő kapcsolatokat, figyelemmel kellett kísérnie a hírlapi és egyéb

(kulturális és nem csak a szlovákok részéről kiinduló) mozgalmakat. S ha elsősorban a szláv világban igyekezett is támogatókat szerezni törekvései számára, a pest-budai német és magyar nyelvű kulturális szervezkedéseket szintén számon tartotta. Éppen a Slávy dcera *Acheron* ciklusa mutatja, hogy bár egyoldalú-negatív képet rajzol általában a magyarokról, ismer magyar színházi, politikai, hírlapi „szakembereket”, tud írókról, színművekről, folyóiratokról. Egyszóval részt vett Pest-Budának a 19. század első felében oly virágzó és sokszínű, többnyelvű, kulturális világában,⁵ reagált magyar kezdeményezésekre, írásainak egy része magyarul is megjelent, pest-budai német nyelvű lap munkatársaként (is) tevékenykedett. Igaz, erről ritkán szólt, a későbbi Kollár-kutatás nem regisztrálta, és ezért jórészt elfelejtette Kollár munkásságának ezt a szeletét.

Amikor Sziklay László részben Kollár levelezése, részben hírlapi adatok nyomán első ízben tárta föl Kollár pest-budai éveit,⁶ alapvetőnek tetsző filológiai kérdéseket tisztázott. Arra hívta föl a figyelmet, hogy a magyar sajtó nem volt eleve ellenséges Kollárral szemben, jó néhány, tevékenységét méltató írás is megjelent, továbbá arra, hogy Kollár egyrészt az egyházon belül, másrészt a magyar közéletet tekintve jelentős magyar személyiségekkel állt kapcsolatban. Járt például a magyar politikai élet meghatározó egyéniségénél, Széchenyi Istvánnál, akitől a szlovák igények támogatását kérte, kollegiális viszony fűzte Székács Józsefhez, 1837-től lelkésztársához, aki az általa fordított és kommentált szerb népdalfordítások kötetében⁷ elismerőleg emlékezett meg Kollár népköltési köteteiről, valamint Schedius Lajoshoz, akinek jubileumi ünnepélyén Kollár meleg hangú német beszéddel vett részt.⁸ Ugyancsak Sziklay László derítette föl,⁹ hogy Kollár közvetlen irodalmi-munkatársi körét mennyi szál fűzte a magyar kultúrához. Publikáltak magyar szakfolyóiratokban, részt vettek a közéletben. A Helytartótanács tisztviselőjeként Martin Hamuljáknak első kézből származó információi voltak a közélet alakulásáról, dr. Ottmayer Antal pedig cenzorként engedélyezett vagy akadályozott meg magyar (nyelvű) kötetkiadásokat, Martin Szuchány a magyar orvosok karának becsült tagja lett, miközben szlovák novellákat írt. Sziklay László Prónay Sándor több, kultúrában otthonos alakjáról is szólt: miközben az evangélikus báró házi körében szívesen beszélt-olvasott szlovákul, támogatta Kollárt igyekezeteiben, a Magyar Tudományos Akadémia munkálataiban is részt vett, ott találjuk azok között, akik a magyar nyelvi törekvések mellé álltak.

A magam részéről¹⁰ az 1820-as, 1830-as esztendőök fordulójának eseménytörténetéből ragadtam ki a Kollárral kapcsolatos részleteket. Igaz, itt is az előtérben áll a nemzeti szervezés feladata, a magyarosítónak minősített kezdeményezéseknek Kollár erőteljes ellenfele, pest-budai léte azonban nem csupán önfeláldozóan vállalt küldetésstudatával határozható meg: a pesti evangélikus egyházközségen belül a német ajkú többséggel szembeni szlovák-magyar összefogásról gondolkodott. Jóllehet ez a terve nem valósult meg, akkor sem hagyta el Pest-Budát, amikor erre módja nyílt volna. Még bonyolultabb lett helyzete, hogy a Štúr-nemzedék színre lépésével alapvető kérdésekben más bölcséleti-

esztétikai és nem utolsósorban modernebb teológiai tájékozódás jelentkezett a szlovák kultúrában. túrék nyelvalkotásának nem akadt Kollárnál hevesebb és indulatosabb ellenzője; mint ahogy az irodalmi kölcsönösség Herderig visszavezethető ideája¹¹ legföljebb alapvetésnek számított túrék lényegesen pragmatikusabb gondolkodásiban. Kollárnak nyelvharcaiban nemcsak a cseh kultúra egyes képviselői lettek szövetségesei, hanem az evangélikus egyházon belül mindazok, akik teológiailag konzervatívabb nézőpontot képviseltek, és a hagyomány továbbörökítésével, a dogmatikai kérdésekben tanúsított merevségükkel álltak ellen az új szlovák irodalmi nyelv egyházon belüli alkalmazásának. Másfelől viszont a magyar protestáns egyházi sajtóban talált Kollár álláspontja védőkre.¹² Így onnan kapott támogatást, ahonnan a legkevésbé remélhette. Más kérdés, hogy a szláv gondolat harcosai az egyetemes szlávtság érdekeinek elárulásával vádolták meg Štúrkat, felröva nekik, hogy a magyarok kezére játszanak „szeparatizmusukkal”.¹³ Az is igaz, hogy a magyar folklorisztikai gondolkodás az 1840-es években hasonló gesztusokban, elméleti tételek realizálásában dokumentálódott, mint Štúrnek a népköltészetéről hirdetett álláspontja.

A kutatás jelenlegi állásában is okunk van annak hangoztatására, hogy Kollár életműve nemcsak a szűkebb értelemben vett szlovák (és cseh) kontextusban, hanem a tágabb magyarországi, illetőleg kelet-közép-európai is értelmezhető. Az *irodalomnak* az a fajta szemlélete, amely Kollár költői működésében feltűnik, a kései klasszicizmus „ars poetica”-ira vezethető vissza. De megfigyelhetők a klasszika egyetemességéből, a neohumanista gondolkodásból kifelé vezető lépések is: az általános-etikai vonások helyébe több helyütt a különös-nemzetiek kerülnek. Ám az allegorikus ábrázolás és ezen belül a hagyományos mitologizálás a letűnő korszak költészet szemléletének fogságában tartja ezt a fajta poézist. Ide tartozik Kollár műfajszemlélete is, amely a normatív poétikák szerint szabályozott, annak hangsúlyozásával, hogy a tudomány és az irodalom művelése Kollár számára egyazon tevékenység. Mindazonáltal elképzelhető az átjárás egyik nyelvből a másikba: a *Slávy dcerá Előhangja* és a szonettek többsége más-más költői nyelvet igényel. Jóllehet tudományos igénnyel egyként írt németül és a bibliai cseh nyelven, szépirodalmi szándékkal nem adott közre német nyelvű művet, csupán ifjúkorában latin nyelvűt: szláv őstörténetet, illetőleg pannóniai szláv korai történetet megcélzó műveinek történelemszemlélete azonos a *Slávy dceráéval* (terminológiája azonban eltér), és mindezt alárendeli az *etikai* és a *nemzeti* azonosításában érvényre jutó költői-tudósi magatartás kifejezésének.

Nem különbözik ettől az ígét hirdető lelkész nézőpontja sem. Hiszen számára, templomi szószék alkalmat kínál terminológiája bibliai példákkal történő kiejtésére, amit költői és történelmi tevékenysége során rendszerré igyekezett fejleszteni. Egyházi beszédeit nemcsak kiadta, hanem olyan válogatásban jelentette meg, amely a nemzeti egyház küldetésének alátámasztását szolgálta.¹⁴ Az ünnepek és más jeles események ürügyén elmondott szónoklatai egyben szépirodalmi igénnyel megfogalmazott vitairatok, történelmi visszapillantásokkal feldúsított eszmefuttatások a nyelv, a helytállás, a nemzeti elkötelezettség kérdéskörében. S ami a magyar politikusok számára az országgyűléseken elmondott szónoki beszéd, az Kollár számára a temploma szószékén hirdetett íge: a klasszikus retorika szabályai szerint felépített beszédek a meggyőzés és a polémia műfajai úgy, hogy bennük a nemzeti költészet funkcióját is fölleljük, nevezetesen elsősorban a közösségszervezését. S ha a *Slávy dcerá*-ban az egyetemes a Dantéig visszavezethető világgép, a történelmi-nyelvészeti alkotások ezt a világgépet teszik konkrétabbá, az egyházi beszédek pedig a közönséghez szólás közvetlenségével mindenki számára érthetővé. Ritka következetesség jellemzi Kollár életművét, benne törésekre nem bukkanhatunk, sem tudományos, sem művészeti elvei lényegesen nem változtak az idők folyamán, a bibliai cseh nyelvhez, nyelvészeti-őstörténelmi fikcióihoz élete végéig ragaszkodott.

Más kérdés, hogy élete folyamán több ízben kényszerült kompromisszumra, egyes megnyilatkozásai ellentmondásosak, taktikai okokból magyarázható némely - az események logikájának nem mindig megfelelő - térése. Igen jellemző,¹⁵ hogy amikor 1839-ben, a *Hírnök* című lap 21. számában tudósítás jelent meg egy (diákokból álló) szlovák alkalmi színtársulat szervezéséről, a rövid közlemény szerzője Kollárnak tulajdonítja a kezdeményezést. Még annyit tesz hozzá, hogy ha a magyar színészek Pesten új épületet kapnak, a régit átadják a szlovákok számára. Aligha kétséges, hogy a hírek vajmi kevés a valóság alapja. A diákok színelőadásairól tudunk, de erősen vitatható Ján Kollár közreműködésének, ösztönzésének mértéke. Még az sem bizonyos, hogy kizárólag pesti szlovák diákok-műkedvelők hozták létre az előadásokat. Ismerjük a vállalkozás cseh vonatkozásait. Ennek a dolgotnak szempontjából azonban nem ez a fontos, hanem az, hogy bár a hír Prágába és Zágrábba is eljutott, a *Hírnök* 1839. március 7-i számában Kollár cáfolatot ad közre: semmi köze a „szláv színésztársasághoz”, mint ahogy semmi köze nincs a *Zora* című almanachot kiadó szlovák értelmiségiek törekvéseihez. A magyar szöveg németül is megjelent a *Pesther Tageblatt* 1839. 53. számában.¹⁶ S mint sok minden egyéb Kollár-írásról, erről sem vett tudomást a Kollár-szakirodalom. Pedig kérdések sora vetődik föl: vajon mi készítette Kollárt arra, hogy ily látványosan elhatárolja magát szlovák színházi-kulturális törekvésektől? Hiszen ezekért az akciókért nem támadt senki, legalábbis magyar részről egyetlen kárhóztató hang sem csendült föl. Talán nem akart túlságosan az előtérbe kerülni; talán a nyelvkérdéssel kapcsolatban már javában dúló szlovák-magyar vita készítette arra, hogy minél kevesebb támadási felületet adjon a munkálkodását árgus szemekkel figyelőknek.

A következő - filológiai jellegű - kérdés így fogalmazható meg: ki írta a magyar nyilatkozat szövegét? Más forrásból van adatunk arra, hogy Kollár tudott magyarul,¹⁷ ám egyelőre csak az tetszik bizonyosnak, hogy a német szövegváltozat az ő műve. Egyrészt lehetséges, hogy a magyar szövegben található germanizmusok a szerkesztőségben készült gyors fordításnak köszönhetőek, másrészt viszont nem elképzelhetetlen, hogy Kollár munkatársai közül valaki ültette át magyarra a német eredetit. Ez a probléma hangsúlyosan merül föl már csak azért is, mivel Kollár egyéb, a magyar lapokban megjelentetett híradásai, nyilatkozatai esetében szintén megválaszolásra vár a szöveg eredeti nyelve. Ugyanis akad olyan Kollár-írás, amelynek kizárólag magyar változatát ismerjük, és amely (talán ezért?) nem szerepel sem a Kollár műveit számon tartó (különben is rendkívül hiányos) bibliográfiában,¹⁸ sem a Kollár-szakirodalomban. Pedig éppen ezek azok a dokumentumok, amelyek fényt derítenek Kollár pesti viszonyaira az 1819 és 1848 között eltelt esztendőben, olykor hívebben, mint levelezése, amelyben hogy küzdelmeihez támogatókat szerezzen - olykor a valóságosnál sötétebb kép festésére törekszik.

Kollár maga is szorgalmazta, hogy a magyar közvélemény tisztábban lássa törekvéseit, ezért a magyar sajtóval mintegy „levelező” kapcsolatba került. Egy ízben például egy magyar újság pesti híradása¹⁹ adja tudunkra, miszerint Kollár írásbeli folyamodását tárgyalja a közgyűlés; az illír ügyről folyó vitában megvádolták, hogy „érdempénzt” és „évi fizetést” kap az orosz udvartól. Kollár ezt tagadja, és erről bizonyoságlevelet akar kapni. A közgyűlés elfogadja a tiltakozást, de írást nem hajlandó adni Kollárnak. Hasonlóképpen járt el Kollár „egyházi s alkalmi beszédei” magyar fogadtatásának ügyében. A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* vita robbant ki a kötet értékelése és minősítése ügyében, a *Pesti Hírlap* is reagál Kollárnak szlávsgot védő (a templomi szószékről elhangzó, de könnyen a nemzeti-nemzetiségi problémakörre vonatkoztatható) beszédeire. Ekkor Kollár elküldi a *Nemzeti Újságnak* J. P. Jordan ismertetését, amely a *Jahrbücher für Slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft* hasábjain jelent meg.²⁰

Újabb kérdések merülnek föl: ugyanez az ismertetés megjelent az említett protestáns folyóiratban is; vajon ki fordította magyarrá? Kijuttatta el a *Pesti Hírlappal* szembenálló magyar napilaphoz? Miért nem a *Pesti Hírlapnál* próbálkozott Kollár? A gondolat, miszerint

a szlovák költő kihasználja a két magyar újság szembenállását, és a konzervatív táborból szövetségest igyekszik szerezni, kézenfekvőnek tetszik. Arra azonban nem számított, hogy a szlovák-magyar kapcsolatok változásai nemigen tették lehetővé még egy konzervatívabb beállítottságú szerkesztőségnek sem a Kollár nézetei és magatartása mellett tanúskodó feltétlen kiállást. Nem is szólva arról, hogy a magyar olvasók körében sem Jordan, sem lapja nem volt népszerű: éppen a szláv-magyar vitákban elfoglalt álláspont egyoldalúsága tette kevésbé meggyőzővé Jordan állásfoglalását. A *Nemzeti Újság* egy korábbi számában található a tudósítás, miszerint Jordan megmutatta, hogy Széchenyi, Wesselényi és Kossuth „mint valóságos tótok nem fajtánkhoz tartoznak.” Pozsonyban - folytatódik a beszámoló - már kiderítették: a legtöbb magyar szó szlovák eredetű.²¹ Mindezek ellenére Jordan értekezését a *Nemzeti Újság* *vezércikk*-ként közli az alábbi szerkesztőségi megjegyzéssel:

„T. Kollár János ur a P. Hírlapban azzal vádoltatván, hogy hitszónoklatiban a magyar nemzetiség ellen a legméltatlanabb kifejezésekkel ellenszenvet törekedett gerjeszteni halgatói (!) kebelében; ezen vádra mentségül a t. ur érdekllett hitszónoklatának jelen bírálatát küldé hozzánk, azon kéréssel, hogy ezt közzé tennénk; mi kérésének engedünk ugyan, de egyszersmind kinyilatkoztatjuk azt is, miszerint a jelen bírálat legfeljebb is csak azt tanúsítja, hogy a t. ur nagy tót költő, s szenvedélyes pártolója a tót nemzetiségnek; de azt, miről vádoltatik, csak egy szócskával sem czáfolja meg, s mi inkább incusativus, mint excusativus természetűnek találjuk ezen egész nyilatkozatát; ha azonban a jó ur másképp vélekedik, ám legyen neki az ő hite szerint.”²²

Ez a gúnyolódás azonban még mindig inkább felelhetett meg Kollár célkitűzésének, mint a *Pesti Hírlap* epés megjegyzésekkel teli híradása. Az az értesülés, amely szerint Kollár itáliai útleírásának²³ magyar fordítása esetleg megjelenik, csúfondáros megjegyzésekre készíti a *Pesti Hírlap* újságíróját. Ez a nyelvészkedő történésznek éppen úgy szól, mint a *Slávy dcera* szerzőjének, és a hír beleilleszthető a szlovák-magyar nyelvvitába is. A fővárosi hírek között megjelenő értesítés nem keltett különösebb figyelmet, idéznünk azért érdemes, hogy a méltányosabb megítélés mellett lássuk az ellenséges beállítottságot is:

„Irodalmunk talán nemsokára egy ritka becsű művel fog gazdagodni. Egy ismerősünket látogatók meg e napokban, s mint bámultunk el, midőn láttuk, hogy ő a tótok arany érdempénzű nagy mogulja és Petrarcaja és isten tudja micsodája, ama - Pestet kivéve - mindenütt híres pesti tót pap J-K-nak két évvel ezelőtt tett olaszországi utazását borsónyi verejtékcseppek hulladozása közben magyarra igyekszik átfordítani.”²⁴

A hangnem pamfletszerű, mégis - a közlemény egésze - arról tanúskodik, hogy Kollár köre és a *Pesti Hírlap* között létezett valamiféle kapcsolat. Nem tudjuk, hogy mennyi az igazságtartalma a hírnak; nem tudjuk, ki lehetett a fordító? (Szeberényi Lajos-e, aki már 1848-ban kis kötetnyi szlovák népdalfordítást mutatott bé?)²⁵ A hírből egyértelműen kiolvasható, hogy a *Pesti Hírlap* újságírójának olyan ismerősével van dolgunk, akit Kollárhoz is valószínű kapcsolat fűzött: nagyon csekély az esélye annak, hogy az ismeretlen fordító Kollár tudta nélkül kezdett volna neki a kissé nehézkes és idézetekkel zsúfolt, etimológiákkal súlyosbított értekező próza fordításához. Jóllehet Kollár és a magyarok közt inkább a polémia heves hangneme volt az érintkezés eszköze, a dialógus kezdettől fogva megvolt, és meg is maradt.

A közvetlen előzmények közé lehet számítani Horvát István és Kollár vitáját a horvát-magyar viszony sarkalatos pontjának (nevezetesen a „pacta conventa” vagy a leigázás problémakörének) megítélésében, illetőleg a szláv őstörténet kérdésében. Az 1840-es esztendőkre ugyancsak kiéleződött horvát-magyar államjogi, nemzetpolitikai és nyelvi vitára Horvát István röpirattal reagált,²⁶ amelyet Kollár német nyelvű újságcikke követett.²⁷ Kollárt elsősorban Horvátnak az a tétele készítette írásra, miszerint a *kérkedés* (Prahleri) a szlávok nemzeti tulajdonsága lenne (sei auch jetzt noch der National-Charakter der Slaven). Még ugyanabban az évben, 1844-ben Horvát Istvánnak magyarul is, németül is újabb röpirata

jelent meg, csakhogy hozzáfűzve Kollár „Igazítás”-ával (Berichtigung), és így az olvasó mindkét álláspontot megismerhette.²⁸ Mindkét vitázó fél egy jóval korábbi korszak etimológiai alapú történeti szemléletét képviseli, a hatalmas összegyűjtött anyagból önkényes levezetéssel igazolják nézetüket. Csakhogy az álláspont valójában nem történeti, hiszen a vitázó felek éppen a nyelv történeti változásairól nem vesznek tudomást, a hasonló hangzás elegendő érvül szolgált szavak megfeleltetésére. A jelentésváltozás elemzése szintén kívül maradt vizsgálódásukon. Annyit azonban meg kell jegyeznem, hogy Horvát jól ismeri a kérdés szláv irodalmát is, Šafárik, Dobrovský, Kopitar, Bernolák, Balbinus, Pessina, Scserbatov, Karamzin, Katančić, Dubravius, Pubička, Krčelić, Valvasor, Belostenec, Palkovič, Linhart tartozik az idézett szerzők közé, nem is szólva magáról Kollárról, akitől a *Slávy dcera* egy szonettjét idézi prózai fordításban (*Acheron*, 531. szonett). Más kérdés, hogy önkényes citátumok mindkét félnek felrőhatók, sőt: akadt olyan kutató, aki Kollár etimologizálási módszerét magyar forrás tanulmányozására vezette vissza.²⁹ Szempontunkból azonban ismételtelen azt hangsúlyozzuk, hogy Kollárnak módja volt a válaszra, szabadon publikálhatott, vitázhatott; s ha támadások érték is, mindig akadt olyan kiadvány, nyomda, amely rendelkezésére állt, hogy a maga álláspontját kifejthesse. Még annyit: tekintélyes mennyiségű Kollár-cikk, illetőleg Kollár műveiről szóló beszámoló jelent meg a magyar és a magyarországi német sajtóban, és nem feltétlenül ellenséges indulatú. Legyen példánk Kollárnak egy 1841-ben közölt értekezése,³⁰ amellyel a közös szláv-magyar történelem egy jelentős eseménysorozatáról tudósít. A használt szikirodalom korszerűnek minősíthető, hiszen legfőbb és perdöntő hivatkozása Kopitar *Glagolita closianusa*, amely a magyar tudományos világban is kedvező fogadtatásra lelt. S ami még inkább lényegesnek tetszik: Kollár az általa *Salavár* (Zalavár, Salaburg, Moßburg, Morburg) romjainál tett látogatásáról számol be, Magyarországról mint „in unsrem Vaterlande”ról szólva, a szent hely emlékeről pedig *die Wiege des pannonisch-ungarischen Christenthums*ként megemlékezve. Nyilván ez a visszafogott hangú előadásmód a szláv és a magyar történelem korai korszaka közösségének emlegetése az oka, hogy Kollárnak ezt a cikket hamarosan magyarra fordították, és elismerő kommentárral jelentették meg.³¹

Az evangélikus egyház sem maradt mentes a nemzetpolitikai és a nyelvi vitáktól. Igaz, ezek attól lettek igazán bonyolultakká, hogy a szlovák-magyar ellentétekhez szlovák-szlovák ellentétek társultak; nevezetesen a magyar nemzeti mozgalom nyelvi célkitűzéseinek ellenzése mellett fellángoltak Kollár és Štúr híveinek ugyancsak a nyelvet érintő csatározásai. *A Protestáns Egyház és Iskolai Lap* az 1840-es években helyt adott *valamennyi* vitatkozó félnek, jóllehet a belső szlovák polémiában inkább Kollár hívei kaptak teret. Itt jegyzem meg, hogy Székács József másutt már több ízben emlegetett, drámai hangú, a megbékélést célzó cikksorozata mindkét vita kiegyenlítésére törekedett.³²

Egyfelől kárhoztatta mindazokat, akik „az egész egyházat magyar nyelvtanulási's terjesztési intézetté kívánták lealacsonyítani”, másfelől kézfogásra szólította föl Kollárt, Štúrt és a legtöbbet támadottat, Hurbant, arról győzködven őket, hogy „az egyház csak azt akarja, amit a törvény, *testvéri kímélettel és a bizodalom szent eszközeivel* -” a nem magyar ajkúak anyanyelvi művelődését nem kívánván gátolni. Éppen Kollárnak veti szemére (nevét nem említve, másutt viszont tisztelettel leírva), hogy „az evangyeliom hirdetésére rendelt székét itt-ott nyelv és nemzetiség tribunjává” változtatta át. Ami pedig az új szlovák irodalmi nyelvet illeti, Székács álláspontja ott is egyértelműnek tetszik. Annyit azonban feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy Székács nemcsak fordítója volt a szerb népdaloknak és hősregéknek, hanem karlócai tartózkodása idején betekintést nyerhetett a szerb nyelvvitába is, alaposabban megismerkedhetett Vuk Karadžić nyelvi törekvéseivel. Ezt figyelembe véve szinte természetesnek tetszik, ha felrőja a szlovák papságnak, hogy „csehül” hirdeti az ígét, és talán ismét Kollárra célozva állítja, miszerint kiváló, „európai műveltséggel bíró” szlovák barátai „az országhatáron belül nem élő” nyelvvvel foglalkoznak. Székács szerkesztőként

azonban helyet biztosított azoknak, akik a magyar folyóiratban a bibliai cseh nyelv mellett érveltek (liturgiai, dogmatikai és esztétikai szempontból), mint ahogy a Kollárt támadó és védő írások egyként megjelenhettek. Schedius „fél-évszázados” ünnepén elmondott beszédét „igen szívreható”-nak, „szép igazságokkal teljes”-nek minősítette a tudósító,³³ másutt közli a lap a pesti szlovák evangélikus egyházközség válaszát egy támadásra, amely egy másik újságban látott napvilágot. Jóllehet nincsen sem név, sem semmiféle szerzőre valló jegy a cikk alatt, kollektív állásfoglalásnak tetszik, elképzelhetetlen, hogy Kollár tudta, beleegyezése, sőt: talán társszerzősége vagy sugalmazása nélkül jött volna létre ez a felelet. Annál is inkább, mert az önálló szlovák egyházközség megszervezése mindenekelőtt Kollárnak volt a szívügye és személyes sikere, és ennek a sikernek lényeges része volt a templomépítés megkezdése. A cikk szerint a szlovák egyházközség mintegy 1000 tagból áll, ebből a háztulajdonosok száma 100-nál több. Az önszerveződés és a pénzügyi háttér miatt fontos és hangsúlyos ez a szám. Az 1844. évi kerületi gyűlés óta négy esperességre oszlott az addig egységesnek minősíthető egyházközség, a németre, a magyarra, a szlovákra, illetőleg a budaira. A szlovákok itt nem idegenek, nem bevándoroltak, hanem „honnszületett gyermekei e' hazának.”³⁴ A cikk öntudatos hangja arra vall, hogy Kollár áll a válasz fogalmazói mögött; haza-fogalma is rokon az itt leírtakkal. A szlovákok és evangélikusok teljes jogú állampolgárrá való válásának igénye jelentkezik: a közös hazában ugyanolyan jogokat igényelnek, mint mások. A kérdésfelvetésben azonban benne rejlik egy másik gondolat. Az, hogy a szlovákoknak is Magyarország a hazája. Némileg ezt a gondolatot fejt ki a szláv sérelmeket felpanaszolva Melczer József. „A kimívelt anyanyelv ismerete nélkülözhetetlen eszköz annak, a'ki magasb polczáról a nép míveltségére jótékonyan hatni akar”, és ebből következik az eredetileg Herdertől származtatható, de Kollárnál és másoknál is sűrűn felvetődő tétel:

„egy nemzet anyanyelvének mívelését akadályozni nem egyéb, mint *természet* és *Isten* adta ama szent jogot sérteni, miszerint minden ember, minden nemzet teljes bántatlan szabadságában áll, anyanyelvét, melly individualitása, személyessége és természete fővonásainak, élete legszükségesebb gyökereinek és boldogsága nélkülözhetetlen factorainak egyike, mívelni és míveltetni.”³⁵

Hosszan sorolhatók azok a cikkek, melyeknek gondolatmenete vagy a különféle népek-nemzetek nyelvi egyenjogúsága mellett tör lándzsát, vagy az államnyelv primátusát hangoztatja, többnyire hozzátéve: meghatározott körökben védi egy másik nyelv jogait. Ugyanakkor a szlovákoknál éppen ennek a „másik” nyelvnek, az anyanyelvnek kérdésében csapnak össze az indulatok, nem könnyítve meg a magyar fél állásfoglalását.

Az 1840-es esztendőben a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* a legkülönfélébb nézetek, szerzők kaptak hangot, a szlovákok közül például Karol Kuzmány³⁶ vagy Samuil Hoič,³⁷ ugyancsak széles körű megfontolásra adott alkalmat az „új szlovák énekeskönyv” ügye (része lett a belső nyelvi küzdelemnek),³⁸ miközben Kollár zavartalanul végezte munkáját, hivatali karrierjét senki nem akadályozta. Mint megtudhatjuk, 1845-ben választmányi taggá nevezték ki abba a grémiumba, amely Prónay Albert vezetésével a pesti protestáns főiskola kérdését volt hivatva megvitatni.³⁹ Ugyancsak 1845-ben azonban provokatív kérdés és felszólítás jelent meg Kollár kötetben kiadott egyházi beszédeivel kapcsolatban. A kérdés címzettje a magyar evangélikus egyház főfelügyelője. A magát *Anonymus hungaricus*nak nevező érdeklődő azt szeretné tudni, hogy a méltóságos főfelügyelő úr mit tett Kollárnak „alkotmányunk, nemzetiségünk és hazánk ellen intézett templomi beszédei” megjelenésekor.⁴⁰ Kollár meg akarván előzni könyve részletezőbb taglalását, beküldi a szerkesztőségbe a már említett ismertetést, amelynek szerzője J. P. Jordan, a lipcsei egyetem tanára. Az ismertetés a méltatáson kívül az 57 egyházi beszéd rövid, olykor egymondatos összegzésével szolgál, nem törekedve⁴¹ alaposabb bemutatásra. Úgy látszik, ez a kommentár nélkül publikált ismertetés nem elégítette ki az érdeklődőket,

mert *Dikájosz* álnévvel újabb sürgetés érkezik a szerkesztőséghez: az olvasók szeretnék tudni az igazságot. Vajon ártatlanul vádolják-e az alkotmány és a haza elleni uszítással Kollárt, vagy valóban áskálódik a „törvény” és a „szabadság” ellen? Dikájosz azt kéri, hogy a kötetben közölt szövegből bizonyítsák a vádat, vagy cáfolják meg.⁴²

Nem telik el sok idő, és megjelenik a kívánt ismertetés. Szerzője: ifj. Maglódi, akit másutt Szeberényi Andorral véltem azonosíthatónak. A bibliai cseh nyelvet jól ismerő ifjabb Szeberényi bőséges kivonatokat készített a beszédekből, hol szó szerint idézve a leírtakait, hol kissé tendenciózusan összefoglalva a szöveget. Nem hamisítja meg Kollár beszéde rejtett gondolatait, bár bizonyos hangsúlyeltolódások érzékelhetők. Még egy tényező ad más akusztikát az elhangzottaknak a kivonatban, mint az eredeti helyen. Ugyanis meghatározott alkalmakkor elmondott beszédek, illetőleg meghatározott terminológia szerint szőtt mondatok egy értelmező jellegű fordításban fölerősödhetnek, s ha lényegileg nem, részleteiben, mozzanataiban új jelentést kaphatnak. A Szentháromság utáni XXVII. vasárnapon elmondott beszéd a szláv nemzet kiterjedtségét méltatja:

„Már a' celták és gallusok előtt létezett a' szláv a' Duna felett, hol a' mostani Magyarhon van. Görög, római és német nemzettel egy idős: angol, frank, spanyol, olasz, magyar nemzet csak fél életű, - legények csak, a' mi nemzetünkhöz hasonlítva.” Nagy célokat kell kitűzni, folytatja az ismertető, „ne legyünk egyedül utánczó, de vezérek és fölhalálók”; ne mondjuk, hogy tót stb., de azt, hogy szláv. A Vízkereszt utáni harmadik vasárnapon mondott beszédeben Kollár az elfajzottak ellen szónokol...⁴³

Erre az ismertetésre már személyesen Kollár válaszol.⁴⁴ Rosszindulatú félremagyarázást vet ismertetője, gyanúsítatója szemére, részleteket szakít ki az egészből, rossz színben tünteti föl az egykor a megfelelő alkalomból elhangzottakat. „Alulírt nem tagadja - folytatja -, hogy azon különböző eszközök közül, amelyek az erkölcsileg vallásos műveltséghez vezetnek, néha népi elemet és eszközöket is használt, hallgatóiban vagy olvasóiban nemes érzéseket és magasb, emberileg keresztyén öntudatot ébresztendő: de az egyéb népek iránti igazságtalanság[gal] és gyanúsítással, - mellyeknek jogai szinte oly szentek előtte, mint a' magáéi, - soha sem történt.” Német példákra, hitszónokokra hivatkozik, akiknek követője. A gyanúsítgatásokat nem érti. hiszen három cenzor is jóváhagyta beszédeinek kiadását, egyik sem tette a legsekélyebb észrevételt. „Mit tehet egy író többet, főleg az alkotmányos szabadság országában?”

Kollár ezúttal nem a legügyesebben védekezett. Pozíciója nemcsak a támadások miatt védekező jellegű, hanem azért (is), mivel valóban nem pusztán a vallás és az erkölcsiség problémáit taglalta a szószékről. Mindössze egyetlen beszédének személyi vonatkozásaira tér ki, egyebekben általánosságokat mond el. Éppen az ifj. Maglódi által idézettekéről hallgat. Aligha volna helyes naivitást feltételezni Kollárról, pontosan tudta, hogy a szláv kölcsönösség ideája az 1840-es esztendő magyar közvéleményében a pánszláv veszéllyel társult, és a német(országi) sajtó cikkeivel alátámasztotta ezt a vélekedést. Az orosz veszély felnagyítása, továbbá az egyes szláv népek mozgalmával kapcsolatos egységtörekvések magyar visszhangja jelzi, miféle félelmek éltek a magyar közvéleményben. Jóllehet a magyar nemzeti mozgalom több vezetője kevés megértést mutatott a magyarországi szlávok nyelvi igényei iránt, azt is meg kell állapítanunk, hogy a szláv ideológusok fogalmazta röpiratokban sem mutatkozott több megértés a magyar liberális törekvésekkel szemben. A kölcsönös félreértések, a mindkét részről tapasztalható fokozott érzékenység megnövelték a vita hangerejét, kedvezőtlen irányba terelték a vitázókat.

Jót érzékelteti ezt egy név nélkül közreadott reflexió,⁴⁵ amely *Egy-két szó Kollár János ur önvédelmére* címmel jelent meg. Elsősorban a valóban szerencsétlenül szóba került személyi vonatkozású problémákról szól a cikkíró, és itt a Kollár védekezésében található támadható és félreértésre okot adó helyeket pécézi ki. Ismeretes volt egyházi körökben, hogy Kollárnak nemcsak elvi jelentőségű vitái voltak némely lelkészársával, hanem ezek a polémiák olykor

személyeskedésbe fulladtak. Ezért az eredetileg az egyik beszéd kronológiai problémái körül kibontakozott vita filológiailag gyenge pontjaira terelődik a szó. Vagy még élő, vagy már meghalt lelkészársának megrágalmazásával vádolja a cikkíró Kollárt. Súlyosabb azonban az, amit egy másik helyen ró föl: a példaként felhozott német teológusoktól Kollár „modora” különbözik. Idézetei a nemzeti elkötelezettségű lelkészt mutatják föl Kollár beszédeiben, a cikkíró kifogásai azonban nem annyira a nemzeti elkötelezettségnek, hanem a nem megfelelő helyen kimondott gondolatnak szólnak.

„Végre pedig kérjük K. urat, hogyan egyeztetheti meg, polgári, emberi, keresztyén papi állásával azt, hogy midőn a' szerencsétlen nyelvzavarokat lecsillapítani törekszik egyházunk és nemzetünk, ő még olajat önt a' tűzbe?”

Az eddig még talán hitelesnek elfogadható vitacikk ezután átcsap a nyelvi probléma ellenkező előjelű fejtegetésébe, és Kollárnak mintegy kötelességévé tenné a magyar nyelv hivatalossá tétele mellett történő felszólalást. Hogy Kollár beszédei nem csillapították a kedélyeket, ez igaz; de az is igaz, hogy az anonim vitázó olyan igényeket támaszt, amelyek teljesítése Kollártól nem várható el, sem szlovákként, sem lelkészként nem köteles szolgálni olyan ügyet, amelyet helytelenít. A cikkíró protestál Kollár védekezése, magatartása, ígehirdetésének módja ellen, de nem azért – hangsúlyozza -, mintha szükségesnek tartaná perbe fogatását, nem „haragból”, hanem „szívbeli fájdalomból”. Végezetül „őszinte bizalommal” kéri Kollárt: fogva vele, velük kezdet, és segítené csillapítani „a nyelvzavarokat”. Történetünk Kollár pesti küzdelmeinek ez az epizódja - azonban nem így ér véget. A kedélyek nem nyugszanak el, az események szereplői azonban ezt a hírlapi vitát nem folytatják. Alig telik el egy kevés idő, mikor Kollár új közleménnyel jelentkezik a lap hasábjain:

„Értesítés. Eleget teendő azok sokféle ohajtások- és felszólításoknak, mellyek kiváltképen igen tisztelt paptársaimtól, szóval és levelekben, intéztettek hozzám, vajha az én, szláv nyelven megjelent egyházi beszédeim, a' szegényebb sorsu protestáns olvasókra nézve, hozzájuthatókká tétetnének: ezennel késznek nyilatkozom, azoknak árát a' folyó év kezdetétől fogva 1 ft. 30 kr-ra szállítani le ezüst pénzben.

Pesten 1847. jan. 28.

Kollár János
pesti evang. lelkész”

Az új közlemény régi-új kérdéseket vet föl. Magyar nyelvű lapban teszi közzé Kollár biblikus cseh nyelvű könyvének hirdetését. Vajon miért ott? Ezt olvasták tehát Magyarország protestáns lelkészei? Ki fordította magyarra Kollár szövegét? Lehet, hogy a vele egy házban lakó Székács József? Megnyugtató válasz helyett álljon itt egy rövid összegezés: Kollár a pest-budai élet jelentős személyisége, aki tevékenységével hozzájárult a város kulturális világának sokszínűségéhez; mint ahogy vitákat kiváltó munkássága ebből a multikulturális környezetből értelmezhető.

Jegyzetek

- 1 Pišút, Milan: *Romantizmus v slovenskej literatúre*. Bratislava 1974, 186. (Kisfaludy Himfy szerelmeinek líriko-epikus sorozata megfelel Kollár Slávy dcerájának annyiban, amennyiben mindkét költő együtt fejezi ki a nő és a haza iránt érzett szerelmét.)
- 2 Kósa, János: *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Budapest 1937. Nagy Lajos-Bónis György: *Budapest története III*. Szerk.: Kosáry Domokos. Budapest 1975.
- 3 Fried, István: Neuere Angaben zu den slowenisch-ungarischen Beziehungen. *Studia Slavica* 36 (1990) 109-114. Uő: Slavica in der deutschsprachigen Presse Ungarns im Zeitraum des Vormärz. In: *Aspekte kultureller Integration Festschrift zu Ehren von Prof. Dr Antonín Měšť'an*. Hg.: Karel Mácha und Peter Drews. München 1991. 115-127.

- 4 Doleschall, A. C.: *Das erste Jahrhundert aus dem Leben einer hauptstädtischen Gemeinde*. Budapest 1887.
- 5 Sziklay, László: *Pest-Buda szellemi élete a 18-19. század fordulóján*. Budapest 1991.
- 6 Uo.: Mad'arské vzt' ahy Jána Kollára v Pešti. In: *Dějiny a národy*. Literárněhistorické studii o československo-mad'arských literárných vztazích. Věd. red.: Julius Dolanský. Praha 1965. 85-107.
- 7 Székács, József: *Szerb népdalok és hősregék*. Pest 1836. 36-37. Vö. még: Rudolf Chmel: *Literárne vzt' ahy slovenska-mad'arské*. Bratislava 1973. 73.
- 8 *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung* 46 (1843) Nr. 30.
- 9 Vö.: 6. jegyzet
- 10 Fried, István: Príspevok k poznaniu Jána Kollára a jeho pešt-budinských spolupracovníkov. *Biografické štúdié* 2. Martin 1971. 16-41.; Uo.: Výsledky a úlohy výskumu slovensko-mad'arskych literárnych vzt' ahov. *Slovenská literatúra* 26 (1979) 186-193.; Uö: Romy és Ján Kollár kapcsolatai. *Helikon Világirodalmi Figyelő* 13 (1967) 114-118.
- 11 Kollár, Johann: *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*. Pest 1837.
- 12 Fried, István: Lelkészek vitája a szlovák irodalmi nyelvről 1846-ban. *Diakónia* 14 (1992) 20-25.
- 13 Arató, Endre: Die slowakische Schriftsprache und die slawischen Völker in der vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts. *Studia Slavica* 14 (1968) 3-44.
- 14 *Nedelni swatečné a príležitostné • Každě a Řeči*. Budjne 1844. I-II.
- 15 Vö. bővebben: Fried István : Szlovákok Pest-Budán a 19. században. *Regio* 1 (1990) 3: 52-65.
- 16 Vö. 3. jegyzetben i.m. (Fried: Slavica...)
- 17 Székács, József: Merengések. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (a továbbiakban: PEIL) 5 (1846) 677. hasáb.; Chmel: *i. m.* 106-116.
- 18 Ormis, Ján V.: *Bibliográfia Jána Kollára*. Bratislava 1954.
- 19 *Világ* 2 (1842) Nr. 71.
- 20 *Nemzeti Újság* 5 (1845) Nr. 160.
- 21 Uo. Nr. 2.
- 22 Vö.: 19. jegyzetben *i. m.*
- 23 *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie...* Pešt 1843.
- 24 Fővárosi újdonságok. *Pesti Hírlap* 5 (1845) Nr. 504.
- 25 Fried, István: Die ungarische literarische Volksthümlichkeit und die ungarische Folklore. *Studia Slavica* 17 (1971) 131-143.
- 26 *Uiber Croatien als eine durch Unterjochung erworbene Provinz*. Leipzig 1843.
- 27 Kollár, Johann: *Berichtigung*. Gemeinnützige Blätter zur Belehrung und Unterhaltung 34 (1844) Nr. 30-31.
- 28 *A szlavinokról, azaz kérédkőről, a' trójai háborutól első Justinianus tsászárig*. Toldalék a' kérédkő nép történetéhez. Igazítás. Pest 1844.; Urgeschichte der Slawen oder über die Slavinen, das heißt Prahler vom Trojanischen Krieg bis zu den Zeiten Kaiser Justinian's des ersten. Anhang zur Geschichte des Prahler-Volkes. *Berichtigung*. Pest 1844.
- 29 Šmilauer, Vladimír: Mad'arské vlivy na filologii Kollárovu. In: *Slovanská Miscellanea*. Bratislava 1931. 180-182.
- 30 K-r,J.: Chronologisch-historische Nachricht über die Ruinen von Salavár, und die ersten Anfänge des Cristenthums in Pannonien. *Gemeinnützige Blätter* 31 (1841) Nr. 92.
- 31 K. W.: Szalavár' omladékairól, és a' keresztény hitnek Pannoniában (most Magyarország' Dunántuli részében) első terjedéséről, időszámálási 's történeti adatokból. K-r. J. után. *Religio és Nevelés* 2 (1842)1: 102-117, 121-123. hasáb. Vö. még: Dolezsalek Antal: Az első keresztény egyház' romjai Szalavárott. *Honderű* 5. (1847)1: 153-154.
- 32 Székács, József: Merengések. *PEIL* 5 (1846) 625-633, 649-653, 673-678, 697-706, 817-822, 850-854. hasáb.
- 33 Székács, József: Jubilaeum. Uo. 2 (1843) 203. hasáb.
- 34 A pesti evang. tót község (válasza): uo. 3 (1844) 479-480. hasáb.
- 35 Melczer, József: Zólyom egyházmegyei f.e. két utolsó közgyűlése. Uo. 1 (1842)177-182. hasáb.
- 36 Fried, István: Po stopách dvoch neznámych listov Karola Kuzmányho. *Literárny archív* 7 (1970) Martin, 293-300.
- 37 Hoits, Sámuel: Pártfogók és felügyelők. *PEIL* 3 (1844) 937-942, 951-971. hasáb.
- 38 Wengericzky, András: Az új tót énekeskönyv miért nem fogadtatott el minden ev. gyülekezet által? Uo. 251-253. hasáb.
- 39 A magyarhoni evangélikusok egyetemes gyűlése. Uo. 899-900. hasáb.
- 40 Sürgető kérdés a' honi ev. egyh. mélt. főfelügyelőjéhez. Uo. 4 (1845) 790-791. hasáb.
- 41 Kollár János egyházi 's alkalmi beszédei az áhítatos nemzetiség előmozdítására. Budán 1844. Uo. 1002-1004. hasáb.
- 42 Dikájosz: Egyszerű vélemény K. J. pest ev. tót pap egyházi beszédeiről. Uo. 1008. hasáb.
- 43 Kollár, János: Nyilatkozat. Uo. 1144-1145. hasáb.

44 Egy-két észrevétel Kollár János úr önvédelmére. Uo. 1239-1242. hasáb.
45 Kollár, János: Értesítés. Uo. 7 (1847) 147.

ISTVÁN FRIED

JÁN KOLLÁR IN PEST'S HUNGARIAN ENVIRONMENT

This study, published on the occasion of the 200th anniversary of the birth of the famous Slovak poet, analyzes the direct cultural and intellectual contacts that Jan Kollar, priest of the Evangelic community of Pest, maintained with the Hungarian and German intellectual groups of the multiracial city during his more than four decades of activity there. On the basis of contemporary Hungarian and German newspapers and publications, the author proves that in the face of criticism from Hungarian groups, who took exception to his overly Slavic nature and views, Kollar attempted to respond to these in the Hungarian press. During Hungary's language battles of the first half of the 19th century, the Hungarian side viewed the pan-Slavic ideology represented by Kollar as dangerous, and saw Kollar's Slavic nationalist stance as an obstacle to the Magyarizing ideology.